

V. H. Huseynov
AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
NAXÇIVAN BÖLMƏSİ

НАХЧЫВАНСКОЕ ОТДЕЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ
АКАДЕМИИ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА

NAKHCHIVAN SECTION OF THE NATIONAL
ACADEMY OF SCIENCES OF AZERBAIJAN

XƏVƏRLƏR

TƏBİƏT VƏ TEXNİKİ ELMLƏR SERİYASI

ИЗВЕСТИЯ

СЕРИЯ ЕСТЕСТВЕННЫХ И ТЕХНИЧЕСКИХ НАУК

NEWS

THE SERIES OF NATURAL AND TECHNICAL SCIENCES

№3

Naxçıvan, «Tusi», 2006

MİRVASİF SEYİDOV

Naxçıvan Elmi Tədqiqat
Baytarlıq Stansiyası

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASINDA QUŞLARIN İKSODOFAUNASINA DAİR ARAŞDIRMALAR VƏ ONUN NƏTİCƏLƏRİ

Məlumdur ki, Naxçıvan MR-in iqtisadiyyatının əsas sahələrindən biri quşculuqdur. Muxtar Respublikada quşculuğun artım dinamikasını, eləcə də məhsuldarlığının yüksəldilməsini ləngidən amillərdən biri də qan-parazitar xəstəlikləri və onların keçiriciləri hesab edilən iksodid (*Ixodidae*) gənələridir. Bu gənələr Naxçıvan MR-də geniş yayılmasının əsas səbəbi onların inkişafı üçün burada əlverişli şəraitin mövcud olmasıdır.

Ixodidae gənələrinin inkişafı və yayılmasında kənd təsərrüfatı heyvanları ilə yanaşı vəhşi heyvanların, quşların da böyük rolu vardır. Bu tip gənələrin inkişaf dövrü, təbiətdə mövsumi parazitlik müddətlərini, həmçinin qidalanma mənbələrini bilərək onlara qarşı mübarizə aparmaq mümkündür.

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq Muxtar Respublikada iksodo-faunanın öyrənilməsini qarşımıza məqsəd qoyduq. Apardığımız tədqiqatlar ev və çöl quşlarının iksodofaunasının öyrənilməsinə yönəldilmişdir. Bu məqsədlə 1987-1990-cı illərdə planlı surətdə tədqiqatlar aparılmış və ondan sonrakı illər ərzində isə bu istiqamətdə müşahidələr qeyri ardıcıl olsa da davam etdirilmişdir (1).

Aparılmış tədqiqatlar dövründə 11 növdən olan 477 baş vəhşi və ev quşu müayinə edilərək onların üzərində parazitlik edən iksodid gənələri toplanıb növ tərkibləri təyin edilmişdir (2).

Müayinələr zamanı 50 baş, başqa sözlə 10,5 % quşun bu gənələrlə yoluxması aşkar edilmişdir (Cədvəl). Yoluxmuş quşlardan 241 ədəd müxtəlif inkişaf mərhələsində olan iksodid gənəsi toplanıldı. Gənələrin növ tərkibi müəyyən edilərkən məlum oldu ki, ev və vəhşi quşlarda 5 növ iksodid ailəsinə mənsub olan gənə növü: *Hl. asiaticum* *Hl. marginatum*, *R. sulcata*, *R. turanicus* və *H. punctata* parazitlik edirlər. Bu növ gənələrlə yoluxma ən çox kəkliklərdə (53,0 %), alaqağalarda (44,4 %), və çöl qağalarında (41,7 %), orta yoluxma sığırcınlarda (37,5 %), sağsağanlarda (30,8 %), vəhşi göyərçinlərdə (20,8 %), daha az yoluxma isə ev toyuqlarında (1,4 %), hind quşlarında (5,6 %), ev göyərçinlərində (7,7 %) qeyd olunur (2,4).

Naxçıvan MR-də quşların iksodofaunasına dair

Naxçıvan MR-də quşların iksodoiaunasına udu										GƏNƏLƏRİN NÖVÜ												
S №	Quşların növü	Quşların növü		Yoluxma faizi	Gənə toplanıb		Hl.Asiaticum				Hl.marginatu m			R.sulcata			H.punctata			R.iuranicus		
		Cəmi	Onlardan yoluxub		Cəmi	Har başa orta hes.	i	N	S	i	N	S	i	N	S	i	N	S	i	N	S	
1	Toyuq	215	3	1,4	17	5,7	-	4	-	-	-	-	-	-	-	11	2	-	-	-	-	
2	Hind quşu	72	4	5,6	15	3,7	-	-	-	8	4	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	
3	Ev göyərçini	13	1	7,7	4	4,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	1	-	-	-	-	
4	Vəhşi göyərçin	24	5	20,8	40	8,0	-	3	1	-	-	-	11	8	-	10	5	-	2	-	-	
5	Çöl qarğası	12	5	41,7	25	5,0	-	-	-	-	10	8	-	7	-	-	-	-	-	-	-	
6	Alaqarğa	18	8	44,4	30	3,7	-	-	-	-	8	4	-	-	-	-	-	-	5	2	-	
7	Vəhşi ördək	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
8	Kəklik	17	9	53,0	63	7,0	-	17	4	-	-	-	7	4	12	14	5	-	-	-	-	
9	Sığırçın	8	3	37,5	10	3,3	-	8	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
10	Sağsağan	13	4	30,8	37	9,3	-	6	2	-	10	1	2	13	3	-	-	-	-	-	-	
11	Ev qazı	80	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Cəmi:		477	50	10,5	241	4,8	-	38	9	-	36	17	20	32	15	15	32	15	-	10	2	

Ev qazları və vəhşi ördəklərdə iksodid gənələri ilə yoluxma müəyyən edilmədi. Həmin quşların həyat şəraitinin su ilə bağlı olması onu göstərir ki, bu şərait iksodid gənələrinin inkişafı üçün əlverişli deyildir. Buradan belə nəticə əldə etmək olar ki, iksodid gənələrinin inkişafında ekoloji şərait əsas amil hesab edilməlidir (3).

Quşlar arasında iksodid gənələrinə yoluxma intensivliyinə görə sığırcınlar, vəhşi göyərçinlər, kəkliklər ön sırada durur. Onlardan nisbətən az yoluxma intensivliyi çöl qarğalarında, ev göyərçinlərində və toyuqlarda aşkar olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, toplanmış materialın əksər hissəsini 85,5 %-ni yetkin mərhələyə çatmamış 14,5 % -i isə imaqo mərhələsində olan iksodid gənələri təşkil edir.

Hl. asiaticum və *H. punctata* növü 5 növ, *Hl. marginatum* və *R. sulcata* 4 növ, *R. turanicus* isə 3 növü quşlarda parazitlik edirlər. *Hl. asiaticum*, *Hl. marginatum* və *R. turanicus* növlərinin imaqo mərhələsində quşlarda parazitlik etməsi müəyyən edilmədi. Bu növlər ancaq sürfə və nimfa mərhələlərində quşlarda parazitlik edirlər.

R. sulcata və *H. punctata* növlərinə isə hər üç mərhələdə (imaqo, nimfa və sürfə) quşlarda parazitlik etməsi müəyyən olunmuşdur.

Hl. asiaticum, *Hl. marginatum*, *R. sulcata*, daha çox vəhşi quşlarda, *H. punctata* ev quşlarında, *R. turanicus* isə həm vəhşi, həm də ev quşlarında parazitlik edirlər.

NƏTİCƏ

1. Ev quşları və vəhşi quşlar iksodid ailəsinə mənsub olan gənələrin sürfə və nimfa mərhələsində (85,5 %), nisbətən az halda isə imaqo mərhələsində (14,5 %) qidalandırıcıları hesab olunur.
2. Su quşları iksodid ailəsindən olan gənə növlərinin qidalandırıcısı olmamaqla, bu quşların ekoloji şəraiti gənələrin inkişafı üçün əlverişli deyildir.

ƏDƏBİYYAT

1. Seyidov M. Naxçıvan MR-da iksodofauna və kənd təsərrüfatı heyvanlarının yoluxma vəziyyəti / Azərbaycan Aqrar elmi, Bakı, 2004, №1-3, s. 157-158.
2. Померанцев Б.И. Фауна СССР, Паукообразные иксодовые клещи *Ixodidae* М., 1950, Изд-во АН СССР, с. 101-218.
3. Узаков У.Я. Иксодовые клещи Узбекистана. Ташкент, 1972, с. 39-44.
4. Хадимов И.Р. Иксодофауна птиц Каттакурганского района Узбекской ССР / Ташкент, Труд Узбекский НИВИ, 1974, с. 95-98.

M Ü N D Ə R İ C A T

KİMYA

Əliəddin Abbasov. Anionitlərlə xromun (VI) sorbsiyası	5
Bayram Rzayev, Qorxmaz Hüseynov. Biləv zəy süxurundan kalium-alüminium zəyinin alınması şəraitinin tədqiqi	11
Fizzə Məmmədova. Hidratlaşmış qalay 4-oksidlə mis ionlarının sorbsiyası	15
Naibə Məmmədova, Əhməd Qarayev, Fuad Sadiqov. $\text{SnS}_2\text{Pb}(\text{CH}_3\text{COO})_2 - \text{H}_2\text{O}$. sistemindən qurğuşun (II) tiostannatın alınması şəraitinin öyrənilməsi.....	20
Şəmil Mahmudov. Dəmir-molibden tərkibli klaster birləşmələrin yeni alınma üsulları	24
Həbib Əliyev. Molibdenit konsentratından molibdenin ammoniyakla məhlula keçirilmə şəraitinin öyrənilməsi	27
Aytən Məmmədova. Qalay (IV) oksihidratla xromat-ionlarının sorbsiyası	30
Günəl Məmmədova. Na, Mg- formalı seolitin hidrotermal kristallaşması	35

BİOLOGİYA

Tariyel Talibov, Fəridə Səfərova. Naxçıvan Muxtar Respublikasının faunasının amfibiləri	38
İsmayıl Məmmədov. Naxçıvan Muxtar Respublikasında balbas cinsli qoyunların məhsuldarlığının artırılması yolları	42
Etibar Məmmədov. Naxçıvan Muxtar Respublikasında qoyunların monieziozunun yayılması	47
Akif Bayramov. Naxçıvan su anbarının bioloji həyatında <i>CHIRONOMIDAE</i> fəsiləsinin yeri	51
Aqil Qasimov. Ordubad və Culfa bağlarının zərərverici mənənələri (<i>HOMORTERA</i> , <i>APHIDINEA</i>) və onların bioloji xüsusiyyətləri	55
Arzu Məmmədov. Naxçıvan su anbarı Mühüm Ornitoloji Ərazisində mühafizə statuslu su-bataqlıq quşları	59
Tapdıq Məmmədov. Naxçıvan su anbarında çapaq balığının (<i>Abramis Brama Orientalis</i> Berg) morfoloji və ekoloji xüsusiyyətləri	64
Asif Axundov. Müxtəlif su hövzələrindən ovlanmış ana çəki (<i>Cyprinus Carpio</i> Linne) balıqlarından kürü və maya alınması üçün optimal temperatur şəraitinin müəyyən edilməsi....	70
Saleh Məhərrəmov. Naxçıvan Muxtar Respublikasında helmintfaunası	76
Mirvasif Seyidov. Naxçıvan Muxtar Respublikasında quşların iksodofaunasına dair araşdırmalar və onun nəticələri	79
Varis Quliyev. Diallel hibridləşdirmə və transqressiv üzüm formalarının öyrənilməsi	83
Rəşadət Əmirov. Naxçıvan Muxtar Respublikasında suvarılan boz torpaqların aqrokimyəvi xüsusiyyətləri, ammoniumlu və nitratlı azotunun dinamikası	88
Gülzarə Şirəliyeva, Səyyarə İbadullayeva. Naxçıvan Muxtar Respublikasının subalp hündürlükdə rast gəlinən qırxbuğum fəsiləsinin bəzi nümayəndələri haqqında	91
Seyfəli Qəhrəmanov. Naxçıvan Muxtar Respublikasının alqoflorasına daxil olan yosunlar.....	95
Zülfüyyə Salayeva. Məhv olmaq təhlükəsi altında olan bəzi süsən (<i>Iris</i> L.) növlərinin introduksiyası.....	100
Ənvər İbrahimov. Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində yabanı almanın (<i>Malus orientalis</i> uqlitzk.) yüksəkliklər üzrə yayılma qanunauyğunluğu.....	103
Naibə Mehdiyeva. Naxçıvan Muxtar Respublika florasında dərman bitkilərinin Biomüxtəlifliyi.....	107
Rəşad Qulamov. Qapalı qrunat limonçuluğunda mikroelementlərin tətbiqi.....	113
Günay Rüstəmov. Naxçıvan dağlıq botaniki-coğrafi rayonunun səhləbkimiləri	118
Aytən Vəlisoy. Naxçıvan Muxtar Respublikasının florasında acılıqkimilər fəsiləsi bitkiləri.....	121
Cabbar Nəcəfov. Naxçıvanın aborigen üzüm sortlarında fotosintezin intensivliyi və onun məhsuldarlığa təsiri	125
Pərviz Fətullayev. Naxçıvan Muxtar Respublikası şəraitində suvarılan əkinlərdə yazlıq arpa nümunələrinin tədqiqi	130
Loğman Bayramov. Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində becərilən tez yetişən alma sortları	134